Historia chrześcijaństwa

OD CZASÓW APOSTOLSKICH DO SCHIZMY WSCHODNIEJ (I – X W.) KRÓTKI ZARYS

Niniejszy zarys ograniczony jest do przedstawienia zmian w strukturze i organizacji kościelnej, do których dochodziło w ciągu wieków. Kwestie dogmatyczne poruszane są jedynie wtedy, gdy spory wokół nich wiodły do trwałych zmian w organizacji Kościoła – stąd np. kontrowersja ariańska jest jedynie krótko wzmiankowana, nie doprowadziła bowiem ona do powstania trwałego, niezależnego kościoła ariańskiego. Nawet pobieżne wszelako omówienie historii kościelnej tamtych czasów dowodzi prawdy słów Świętego Pawła Apostoła: *„Boć ja to wiem, że po odejściu moim wejdą między was wilcy okrutni, którzy trzodzie folgować nie będą. A z was samych powstaną mężowie, mówiący rzeczy przewrotne, aby za sobą pociągnęli uczniów”*– Dzieje Ap. 20:29-30.

Pisma Nowego Testamentu, w szczególności Listy św. Pawła do Tymoteusza i do Tytusa, świadczą, że w tym czasie na czele gmin chrześcijańskich stali starsi – biskupi i diakoni wybierani przez członków gminy pod nadzorem Apostołów i upoważnionych przez nich uczniów. Potwierdza to „Nauka dwunastu Apostołów” (po grecku – Didache) – pismo pozakanoniczne skomponowane w Syrii u schyłku I stulecia. Jest ona cennym źródłem wiadomości o organizacji ówczesnych gmin chrześcijańskich z czasów bezpośrednich następców Apostołów.

Koniec I stulecia – list Klemensa, biskupa rzymskiego, do zboru w Koryncie – po raz pierwszy chrześcijanie rozdzieleni na sprawujących funkcje duchowe – kler, oraz zwykłych wiernych – laikat, co pozostaje w niejakim kontraście z zaleceniem apostolskim: „Nie jako panujące nad dziedzictwem Pańskim, ale wzorami będąc trzody” – 1 Piotra 5:1-3. Podział ten okaże się być bardzo trwały – w ślad za Lutrem zakwestionują go i zniosą przywódcy Reformacji.

Rozdzielenie urzędów biskupa i starszego, przyznanie biskupom nadrzędnych uprawnień oraz przekształcenie diakonów w pomocników i bezpośrednich współpracowników biskupów (II wiek). Wzmianka o tym po raz pierwszy w listach Ignacego z Antiochii na początku II w. – w każdej gminie istnieje grupa starszych i diakonów, a na ich czele jeden tylko biskup. W końcu tej rewolucji biskupów znajdujemy już tylko w większych ośrodkach, a nie na czele każdego zboru. Biskup obierany jest bądź przez wiernych całej gminy, bądź – jak w Egipcie – przez kolegium starszych (II w.). Na przełomie II i III stulecia przyjęto (pisze o tym Ireneusz, biskup Lugdunum – dzisiejszego Lyonu we Francji), że każdy biskup legalnie wybrany i zatwierdzony przez co najmniej trzech innych biskupów jest następcą apostołów, a cały episkopat – spadkobiercą Dwunastu Apostołów Chrystusowych. Tenże Ireneusz z Lugdunum głosi, że jedność doktrynalna z biskupem Rzymu gwarantuje zgodność z tradycją apostolską. Wyraz grecki „hiereos” (kapłan – stąd hierarcha) został wprowadzony do języka kościelnego w początkach III wieku. Odnoszono go najpierw do biskupa, potem do starszego – prezbitera.

Przystosowanie rosnącego w liczbę Kościoła do podziału administracyjnego cesarstwa – stopniowe ukształtowanie następujących form organizacyjnych: poszczególne zbory – parochie (stąd parafie) z terenu dawnej prowincji państwowej tworzą wspólnie prowincję kościelną – eparchię bądź diecezję. W obrębie diecezji największe znaczenie miał zwykle biskup kościoła w stolicy prowincji – nazywano go metropolitą. Powyższa struktura organizacyjna wykształciła się w ciągu II i III wieku.

Stopniowe wyodrębnienie ośrodków wiodących chrześcijaństwa – z racji zarówno apostolskiego pochodzenia zborów, jak i znaczenia politycznego oraz kulturalnej rangi miast, w których się znajdowały. W 325 r. na soborze nicejskim zmiany te będą już powszechnie ugruntowane i poniekąd uświęcone tradycją. Nie należy wszakże zapominać, że aż do początków IV stulecia chrześcijaństwo pozostawało religią prześladowaną (ostatnie, bardzo krwawe i szeroko zakrojone prześladowania za Dioklecjana w 303-304 r.) i chlubiło się wieloma męczennikami.

Przełom w historii Kościoła – edykt tolerancyjny cesarza Konstantyna Wielkiego (tzw. edykt mediolański, po raz pierwszy ogłoszony przez Konstantyna i jego współrządcę Licyniusza w Nikomedii i Bitynii, ówczesnej stolicy cesarskiej na Wschodzie, dnia 13 czerwca 313 roku). Zaniechanie prześladowań i przyznanie chrześcijanom równej z Rzymianami i Grekami wolności wyznania. Oto tekst edyktu (Marcel Simon „Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa”):

„Postanawiamy (…) przyznać chrześcijanom oraz wszystkim innym wolny wybór wyznawania religii, jaką by chcieli, by Boskie i niebieskie istoty, jakie by tylko były, łaskawe być mogły nam i wszystkim naszym poddanym. Tak więc w zbawiennym i najszczerszym przekonaniu wyraziliśmy wolę naszą, by nikomu zgoła nie odmawiano swobody wykonywania i wybrania religii czy wyznania chrześcijańskiego, oraz by każdemu przyznano prawo zwrócenia serca swego do tej religii,

jaką sam dla siebie uważa za najodpowiedniejszą, a Bóstwo nam użyczyć mogło łaskawej swej opieki i życzliwości (...). Niewątpliwie bowiem do zachowania czasów naszych spokoju przyczynia się okoliczność, by każdy miał prawo wyboru praktyk religijnych według własnej swej woli”.

III WIEK – KONTROWERSJA ARIAŃSKA – SPORY O ISTNIENIE LUB NIEISTNIENIE TRÓJCY ŚWIĘTEJ

Nicea, 325 r. – synod biskupów z całego cesarstwa uznany później za pierwszy sobór powszechny – ustalenia hierarchii episkopalnej (metropolitom przyznano władzę zwierzchnią nad biskupami pozostałych kościołów w prowincji), obdarzenie biskupów Rzymu, Antiochii, Aleksandrii i Jerozolimy szczególnymi przywilejami i tytułami patriarchów. Od 330 r. cesarz Konstantyn wznosi nową stolicę – Konstantynopol – biskup nowej stolicy odgrywa coraz większe znaczenie w Kościele (dotychczas biskup Bizancjum podlegał metropolicie Heraklei).

Prawdziwym, choć ukrytym motorem powyższych przemian w chrześcijaństwie była w gruncie rzeczy sprawa znana już Apostołom – „ktoby z nich miał być większy” (Mar. 9:34; Łuk. 9:46, r. 22:24).

• 378-395 r. – Teodozjusz I cesarzem – odejście od zasad wolności religijnej z czasów Konstantyna Wielkiego. 10 stycznia 381 r. – edykt oddający wszystkie kościoły w ręce trynitarzy i odmawiający arianom miana chrześcijan. Dawne wierzenia pogańskie wykorzenione siłą. Zwołany pod rządami Teodozjusza sobór powszechny w Konstantynopolu przyznaje biskupowi tego miasta pierwszeństwo honorowe po biskupie Rzymu i ostatecznie potępia antytrynitarską naukę Ariusza i Macedoniusza.

• 451 r. – sobór powszechny w Chalcedonie – biskup Konstantynopola uzyskuje godność patriarchy. Biskup Konstantynopola Akacjusz (472-488) jako pierwszy tytułuje się patriarchą ekumenicznym (po grecku znaczy to – patriarchą całego świata). Tytułu tego nie chcą uznać biskupi rzymscy. Równocześnie w tymże V stuleciu tytuł „papież” (od słowa „ojciec”), używany od przełomu III i IV w. zaczęto odnosić wyłącznie do biskupa Rzymu. Na tymże soborze powszechnym w Chalcedonie potwierdzono zwierzchnictwo pięciu patriarchów: Rzymu, Antiochii, Aleksandrii, Konstantynopola i Jerozolimy nad pozostałymi biskupami i ustalono granice patriarchatów. Cesarz Justynian (527-565) kodyfikując prawo rzymskie uznaje istnienie 5 patriarchatów w porządku: Rzym, Konstantynopol, Aleksandria, Antiochia i Jerozolima. Rzym i Konstantynopol uznane są „głowami wszystkich Kościołów”. Cesarz uważa orzeczenie soborów powszechnych za równe Pismu Świętemu i nadaje im moc prawną taką samą, jak cesarskiemu prawu cywilnemu.

TZW. SPORY CHRYSTOLOGICZNE W V – VII WIEKU

Były one niejako kontynuacją rozbieżności doktrynalnych z poprzedniego stulecia, kiedy to potępiono antytrynitaryzm, przyjmując ostatecznie dogmat, że Bóg jeden co do istoty objawia się w trzech hipostazach. Podobnie jak wówczas, tak i teraz z kontrowersjami doktrynalnymi splotły się wzajemne animozje, waśnie i nad miarę wybujałe ambicje biskupów. Spory chrystologiczne są znakomitą ilustracją tego, jak daleko ówczesne chrześcijaństwo odeszło od swej pierwotnej prostoty.

• Nestoriusz, patriarcha Konstantynopola (428 – 431) występuje z poglądem, że w Chrystusie istniały dwie odrębne natury: boska i ludzka. Nauka jego została potępiona, a on sam złożony z urzędu i wygnany. Zwolennicy założyli na wschodzie odrębny kościół chaldejski, który przetrwał do dziś.

• główny przeciwnik Nestoriusza, Cyryl, biskup Aleksandrii, jął z czasem nauczać, że w Chrystusie istniała tylko jedna natura – boska i został w ten sposób przywódcą licznych zwolenników monofizytyzmu (od greckiego „mona pfisis” – „jedna natura”). Pogląd ten, wspólnie z nestorianizmem, potępiono na soborze chalcedońskim w 451 r. gdzie stwierdzono, że w Chrystusie obie natury – boska i ludzka – stanowią bez pomieszania i przemiany niepodzielną całość. Monofizycy utworzyli niezależne, istniejące po dziś dzień wspólnoty kościelne: kościół ormiański, syryjski, koptyjski i abisyński.

• monoteletyzm – doktryna głosząca, że Chrystus miał dwie natury, lecz tylko jedną wolę, jako jedną zasadę działania, wyznawany był m.in. przez patriarchę Konstantynopola Sergiusza I (610 – 638), opowiedział się też przy nim papież rzymski Honoriusz I (625 – 639), ostatecznie jednak i ten pogląd został potępiony. Na soborze w Konstantynopolu w 680 r. uchwalono, że w Chrystusie były dwie wole i podwójne działanie.

VII wiek – wyznający islam Arabowie zajmują Palestynę, Syrię Azję Mniejszą i północną Afrykę. Dokonują inwazji na Europę i podboju Hiszpanii. Wódz Franków Karol Młot pokonuje Arabów pod Poitiers we Francji powstrzymując ich zwycięski pochód (732 r.). Pod władzą Arabów tracą swe znaczenie podbite patriarchaty: antiocheński, aleksandryjski i jerozolimski. Pozostałe dwie stolice patriarsze toczą ostrą walkę o rząd dusz w Kościele. Na spory o władzę nakładają się rozbieżności językowe, etniczne i kulturowe między greckim Wschodem a łacińskim Zachodem. W IX stuleciu dochodzi do formalnej walki między papieżem rzymskim Mikołajem I a patriarchą Konstantynopola Focjuszem. Obaj biskupi wydali wzajemne orzeczenia o złożeniu przeciwnika z urzędu i obłożyli się klątwami. Okresowo zerwano jed-

ność kościelną między Konstantynopolem i Rzymem. Każda ze stron chciała ubiec drugą w objęciu wpływem świeżo schrystianizowanych ziem słowiańskich i Bułgarii. Rozłam przypieczętował się w 1054 roku. W odwet za zamykanie kościołów greckich w Rzymie patriarcha Konstantynopola Michał Cerulariusz nakazał zamknąć kościoły i klasztory łacińskie w Konstantynopolu. Legaci papieża Leona IX, przysłani dla rozmów pojednawczych, zrażeni postawą Cerulariusza obłożyli go klątwą. Na wieść o tym Michał Cerulariusz wyklął biskupa rzymskiego. Od tego czasu datuje się podział chrześcijaństwa na rzymski katolicyzm i prawosławie.

Pogoda Beniamin
R-
„Straż”

LITERATURA:

1. Kawecki Zenon, Tyloch Witold: *Wybrane problemy religioznawstwa*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1987.

2. Keller Józef, Kiryłowicz Serafin, Potkowski Edward: *Religie uniwersalistyczne – zarys dziejów*, Iskry, Warszawa 1982.

3. Simon Marcel: *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1981.

4. Widuch Henryk J.: *Konstantynopol stolicą ekumenicznego patriarchatu 325 – 870 r.*, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 1988.

5. Wierusz Kowalski Jan: *Reformatorzy chrześcijaństwa*, Iskry, Warszawa 1970.